

Ιταλία 1919-1921: η «κόκκινη διετία»

Του **Βαγγέλη Λιγάση**

Περίπου έναν αιώνα πριν, ιδρύθηκε επίσημα το φασιστικό κόμμα στην Ιταλία (13/3/1919). Η ίδρυσή του συνέπεσε με την έξαρση ενός ρωμαλέου εργατικού κινήματος που αμφισβήτησε την εξουσία των καπιταλιστών στον χώρο παραγωγής (εργατικά συμβούλια) και δυνητικά την πολιτική εξουσία («κόκκινη διετία» 1919-1920).

Η ενδυνάμωση του φασισμού, πέρα από την απροσχημάτιστη ενίσχυση που έλαβε από την «αστική δημοκρατία» της εποχής, είχε να κάνει κυρίως με την ατολμία των οργανώσεων της εργατικής τάξης στην γείτονα χώρα να διεκδικήσουν κάτι πολύ μεγαλύτερο από προσωρινές κατακτήσεις, παρά το θάρρος και την αυτοθυσία των προλεταρίων. Με τα λόγια ενός πρωταγωνιστή της εποχής, του Αντόνιο Γκράμσι, την ατολμία «να περάσει από τον πόλεμο θέσεων, στον πόλεμο κινήσεων», να διεκδικήσει την εργατική εξουσία.

Οι συντριπτικές ήττες των εργατικών τάξεων της εποχής που, βγαίνοντας από το σφαγείο του 1ου Ιμπεριαλιστικού Πολέμου εξεγέρθηκαν ένοπλα εναντίον των αποδιοργανωμένων αστικών κρατών τους (Γερμανία 1918-19, Ουγγαρία 1919, Ιταλία 1919-1920) καθόρισε στα επόμενα χρόνια την απομόνωση και τελική ήττα της Επανάστασης των Μπολσεβίκων με την άνοδο του Στάλιν στην εξουσία. Η ανάδυση του φασισμού, ως ένα νέο εργαλείο των μεγαλοαστών στην «εποχή των τεράτων» (κρίση του μονοπωλιακού καπιταλισμού), καταδίκασε σε νέες φρικαλεότητες τις επόμενες γενιές και αφήνει το

ιστορικό της αποτύπωμα στη σημερινή δυστοπία. Αν η «δρακογενιά» των επαναστατών εκείνης της εποχής δικαιολογείται για την αποτυχία της, λόγω «απειρίας», εμείς δεν «απολαμβάνουμε» αυτό το «δικαίωμα». Αντίθετα, έχουμε την υποχρέωση να «μελετάμε» προσεκτικά τα χαμένα ιστορικά «παράθυρα ευκαιρίας», για να μην χαθούν τα επόμενα.

Η Ιταλία στον Μεγάλο Πόλεμο

Η Ιταλία πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος στον πόλεμο, στο πλευρό της Αντάντ (συμμαχία Βρετανίας, Γαλλίας, Ρωσίας κ.ά.). Το 3,5% του πληθυσμού (651.000 στρατιώτες και 589.000 πολίτες) βρήκε τον θάνατο. Η φτώχεια και οι τραγικές συνθήκες διαβίωσης στην αγροτική Ιταλία, διέυρυναν το μίσος απέναντι στον βασιλιά Βίκτωρα Εμμανουήλ, ο οποίος ήταν ήδη αντιδημοφιλής πριν τον πόλεμο.

Σε αντίθεση με τη Γερμανία και τη Γαλλία, όπου τα κυρίαρχα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα συντάχθηκαν με τις αστικές τάξεις των χωρών τους εγκρίνοντας τους πολεμικούς τους προϋπολογισμούς, στην Ιταλία το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (P.S.I.) τάχθηκε εξ αρχής (με τη μειοψηφία να παραμένει στο εσωτερικό του) υπέρ της ουδετερότητας και κατήγγειλε την επερχόμενη αιματοχυσία.

Η αντιπαράθεση για την είσοδο ή όχι της Ιταλίας στον πόλεμο, πήρε μάλιστα ένοπλα χαρακτηριστικά το 1915, την περίοδο που ονομάστηκε «οι λαμπρές μέρες του Μάη», με αποτέλεσμα την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ.

Η «Κόκκινη διετία»

Όταν όμως οι φαντάροι γύρισαν από το μέτωπο, το ταξικό μίσος, που γιγαντώθηκε στα στρατόπεδα και στα

πεδία της μάχης, μεταφέρθηκε στα εργοστάσια και στα μεγάλα αγροκτήματα, όπου οι φτωχοί αγρότες δούλευαν σε άθλιες συνθήκες. Ταυτόχρονα, η αγροτική παραγωγή είχε μειωθεί σχεδόν στο μισό σε σχέση με προπολεμικά, όπως και οι μισθοί, σε αντίθεση με τα υπερκέρδη των εταιρειών Fiat, Breda, Ansaldo κ.λπ, που είχαν εκτοξευτεί λόγω των πολεμικών παραγγελιών. Οι υποσχέσεις που είχαν δοθεί στους αγρότες για παραχώρηση γης με την επιστροφή τους από το μέτωπο, αθετήθηκαν απροσχημάτιστα, κι αυτό έκανε την κατάσταση ακόμα πιο εκρηκτική.

Οι καταλήψεις γης από φτωχούς αγρότες, που είχαν ήδη ξεκινήσει από το 1917, εντάθηκαν, αφού πλέον σε αυτές συμμετείχαν και «εξαπατημένοι» βετεράνοι του πολέμου. Πραγματικές μάχες για την αναδιανομή της γης έγιναν σε όλη τη χώρα, από την Εμιλιάνα Ρομάννα και το Βένετο μέχρι την Απουλία και τη Σικελία.

Από τις αρχές του 1919, η διαρκής άνοδος των τιμών βασικών αγαθών είχε προκαλέσει μαζικές διαδηλώσεις και απεργίες (1.800 περίπου, στις οποίες συμμετείχαν περισσότεροι από 1,5 εκατομμύριο εργάτες). Ενδεικτικά, το καλοκαίρι του 1919 έγινε 3ήμερη απεργία αλληλεγγύης στη Σοβιετική Ένωση...

Κάτω από την επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης, το συνέδριο του PSI στη Μπολόνια τον Οκτώβρη του 1919 υιοθέτησε ένα επαναστατικό πρόγραμμα και το κόμμα προσχώρησε στην Κομμουνιστική Διεθνή (ΚΔ). Ωστόσο, η πλειοψηφούσα τάση του Σεράτι, παρά τις επαναστατικές της διακηρύξεις, κρατούσε «κεντρίστικη» στάση, αποφεύγοντας συστηματικά κάθε ρήξη με την δεξιά πτέρυγα (Τουράτι), που αντιτασσόταν σφοδρά στη νέα πολιτική του κόμματος. Από την άλλη πλευρά, στην αριστερή πτέρυγα είχαν δημιουργηθεί οι ομάδες του Γκράμσι, που ασκούσε κριτική στην ηγετική ομάδα ωστόσο εξακολουθούσε να

τη στηρίζει, και του Μπορντίγκα, που απαιτούσε την απομάκρυνση των ρεφορμιστών και απέρριπτε τη συμμετοχή στις εκλογές.

Η αριστερή στροφή του κόμματος είχε εκτοξεύσει τον αριθμό των μελών από 24.000 σε 200.000, ενώ η CGdL (η αντίστοιχη ιταλική ΓΣΕΕ) μετρούσε 2 εκατομμύρια μέλη – συνδικαλισμένους εργάτες. Η αναρχικής επιρροής Ιταλική Συνδικαλιστική Ένωση μετρούσε 800.000 μέλη.

Στις εκλογές του Νοέμβρη του 1919, το PSI θριάμβευσε με 32,4%. Ήδη, στο Τορίνο, οι εργάτες είχαν δημιουργήσει τις πρώτες εργοστασιακές επιτροπές, αμφισβητώντας την εξουσία των αφεντικών στα εργοστάσια.

Το 1920, μετά από πολυάριθμες και σκληρές αναμετρήσεις, μεταξύ των οποίων η «απεργία των δεικτών» (σ.σ. μετά την εργοδοτική αλλαγή ωραρίου στο Τορίνο χωρίς τη γνωμοδότηση και για λόγους αμφισβήτησης των εργοστασιακών συμβουλίων, ξέσπασε απεργία, με τους εργάτες να γυρνούν επιδεικτικά τους δείκτες των ρολογιών της επιχείρησης μία ώρα πίσω, και τα αφεντικά να απολύουν τα μέλη της εσωτερικής επιτροπής.) Η απεργία στις 29/3 εξελίχτηκε σε πανεθνική με 1,2 εκατομμύρια απεργούς, οι εργοδότες απάντησαν με lockout, τα εργοστάσια στο Τορίνο καταλήφθηκαν από (ένοπλους) εργάτες, αλλά οι 50.000 στρατιώτες που έστειλε η κυβέρνηση (μαζί και πολλές εκατοντάδες φασίστες) και η συμφωνία που έσπευσε να κλείσει η ηγεσία της CGdL με την Confindustria (Συννομοσπονδία Βιομηχάνων) «έκλεισαν» την απεργία.

Οι κινητοποιήσεις έφθασαν στο απόγειο τον Αύγουστο του 1920. Το καλοκαίρι, η ομοσπονδία των εργατών μεταλλουργίας FIOM παρουσίασε σειρά διεκδικήσεων, όπως μισθολογικές αυξήσεις, ενοποίηση των

μισθολογίων με το κομμάτι και **ένα σύστημα αποζημιώσεων ενάντια στην ακρίβεια** («Α.Τ.Α.») Το άλλο μέρος απόρριψε την έναρξη διαπραγματεύσεων. Αυτό που διακυβεύονταν δεν ήταν μόνο οικονομικά συμφέροντα, αλλά η ίδια η δυναμική της εξουσίας. Τα αφεντικά ήταν αποφασισμένα να βάλουν ένα τέλος στην πολιτική αυτονομία της εργατικής τάξης που είχε αναπτυχθεί εντός των εργοστασίων.

Από τις 20 Αυγούστου, η Ιταλική Ομοσπονδία των Εργατών Μεταλλουργίας (FIOM) απάντησε με μια στρατηγική κωλυσιεργίας εντός των εγκαταστάσεων, ώστε να αποδυναμώσει την παραγωγή. Στις 31 Αυγούστου, η εργοδοσία αντεπιτέθηκε με κλείσιμο των εργοστασίων, αλλά σε εκείνο το σημείο οι εργάτες προχώρησαν στην κατάληψη των εργοστασίων.

Τα αφεντικά κάλεσαν το στρατό για να περιφρουρήσει τις πύλες των εργοστασίων. Η απάντηση των εργατών ήταν ένα κύμα καταλήψεων εργοστασίων που εξαπλώθηκε σε όλη τη χώρα. Μέσα σε 4 ημέρες το κίνημα εξαπλώθηκε σε όλο τον κλάδο της μεταλλουργίας με τη συμμετοχή 400.000 εργατών. «Όπου υπήρχε εργοστάσιο, αποβάθρα, χαλυβουργείο, σιδηρουργείο, χυτήριο στο οποίο εργαζόταν *metallo*, εμφανιζόταν μια νέα κατάληψη».

Εκτιμάται πως 100.000 εργάτες άλλων βιομηχανικών κλάδων ακολούθησαν το παράδειγμα των εργατών μετάλλου. Οι άνθρωποι άρχισαν να πιστεύουν πως ο αγώνας δεν ήταν μόνο οικονομικής φύσης. Άρχισαν να κατασκευάζουν και να αποθηκεύουν όπλα στα εργοστάσια. Συνέχισαν την παραγωγή επειδή πίστευαν ότι εγκαινίαζαν μια νέα κοινωνία βασισμένη στον εργατικό έλεγχο. «Εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες, με όπλα ή χωρίς, που εργάζονταν, κοιμόνταν μέσα στα εργοστάσια και τα φρουρούσαν. Θεωρούσαν πώς οι εξαιρετικές ημέρες που ζούσαν ήταν η επανάσταση στην

πράξη». Η κυβέρνηση παρέλυσε. Στο Νότο οι αγρότες άρχισαν αυθόρμητα να μοιράζουν τη γη. Οι στρατιώτες στην Ανγκόνα στασίασαν για να μην τους στείλουν να πολεμήσουν στην Αλβανία. Οι σιδηροδρομικοί απέργησαν προκειμένου να αποτρέψουν τη μεταφορά «νομοταγών» στρατευμάτων εναντίον της πόλης (κάτι που τελικά δεν απειράπη, λόγω της παρέμβασης των πυροβόλων του Πολεμικού Ναυτικού). Τον Σεπτέμβριο του 1920, οι περισσότερες βιομηχανίες ήταν υπό εργατικό έλεγχο.

Η ιταλική κυβέρνηση, έχοντας συνείδηση της ισχύος του εργατικού κινήματος και των δυσκολιών του κρατικού μηχανισμού να διαχειριστεί ένα κίνημα που μπορούσε να πάρει ανεξέλεγκτο χαρακτήρα, προτίμησε να υιοθετήσει μια στρατηγική φθοράς και διαμεσολάβησης, γνωρίζοντας ότι μπορούσε να βασίζεται στον ρεφορμιστικό προσανατολισμό της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας (CGdL) και την παράλυση του ΣΚΙ.

Στις 20 Σεπτέμβρη 1920 πραγματοποιήθηκε κοινή συνδιάσκεψη του PSI και της CGL. Οι εργάτες της FIAT έστειλαν στη συνδιάσκεψη ένα τηλεγράφημα όπου εξέφραζαν την αποφασιστικότητά τους να πολεμήσουν μέχρι την τελική νίκη της επανάστασης. Κάτω από την πίεση των γεγονότων, η ηγεσία του PSI διακήρυξε ότι στόχος του κινήματος πρέπει να είναι η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και της γης και ότι αναλάμβανε να κατευθύνει τον αγώνα σε πανεθνικό επίπεδο. Ο ιστορικός ηγέτης της CGdL Ντ' Αραγκόνα προκάλεσε ανοιχτά το ΣΚΙ αναφορικά με τη δυνατότητα να ωθήσει τα πράγματα από την κατάληψη των εργοστασιακών εγκαταστάσεων στην επανάσταση: «Εσείς πιστεύετε ότι αυτή είναι η στιγμή να προκληθεί μια επαναστατική ενέργεια, ε, λοιπόν, αναλάβετε εσείς την ευθύνη. Εμείς που δεν αισθανόμαστε να είμαστε σε θέση να αναλάβουμε αυτή την ευθύνη να οδηγήσουμε το

προλεταριάτο στην αυτοκτονία, σας λέμε ότι αποσυρόμαστε και παραιτούμαστε... Πάρτε εσείς την καθοδήγηση όλου του κινήματος». Ο γραμματέας του ΣΚΙ Σεράτι, ωστόσο, απέρριψε την προβοκατόρικη πρόταση του Ντ' Αραγκόνα, και ξαναέθεσε το κόμμα στη διάθεση της Συνομοσπονδίας Εργασίας.

Εντός της CGdL η συζήτηση ανέδειξε κυρίως δύο διακριτές τοποθετήσεις. Από τη μια, την πρόταση του μιλανέζικου εργατικού κέντρου, με επικεφαλής τους Σκιαβέλο-Μπούκο, σύμφωνα με την οποία το Σοσιαλιστικό Κόμμα όφειλε να αναλάβει την καθοδήγηση του εργατικού κινήματος και να θέσει το ζήτημα της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας για την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής. Από την άλλη, η γραμμή που προωθούσε ο γραμματέας (με διακηρυγμένο στόχο «την αναγνώριση εκ μέρους της εργοδοσίας της αρχής του συνδικαλιστικού ελέγχου επί των επιχειρήσεων»), η οποία και πέρασε με πλειοψηφία 3 προς 2.

Μπροστά στην πολιτική απομόνωση και την έλλειψη υποστήριξης, το εργατικό κίνημα έχασε την αποφασιστικότητά του και η FIOM κατέληξε να καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με την εργοδοσία. Ο συλλογικός έλεγχος της παραγωγής δεν υλοποιήθηκε ποτέ, ούτε ήταν το πρελούδιο για την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής όπως διαλαλούσαν οι ρεφορμιστές.

Τις μαζικές απολύσεις και διώξεις κατά των πρωτεργατών του κινήματος ακολούθησε η εξαπόλυση των φασιστικών συμμοριών, που κατέστρεφαν τα γραφεία των εργατικών οργανώσεων, συνδικάτων και εφημερίδων και δολοφονούσαν εργάτες. Η προδοτική ηγεσία του PSI περιορίστηκε σε εκκλήσεις προς το Κοινοβούλιο και το κράτος.

Για την ακρίβεια, την Κόκκινη Διετία διαδέχτηκε η

Μαύρη, καθώς η αστική τάξη έδωσε την κυβέρνηση στον φασισμό.

Η γέννηση του φασισμού

Ο Μουσολίνι ίδρυσε την οργάνωση Fasci di Combattimento (ομάδες μάχης) στο Μιλάνο στις 13 Μαρτίου 1919 και αρχικά, τα πρώτα λίγα μέλη ήταν πρώην στρατιώτες που ήταν δυσαρεστημένοι από την έκβαση του πολέμου. Εμφανίστηκε σαν μια αντίδραση βετεράνων του πολέμου που επέστρεφαν στη ζωή τους ως πολίτες, όπου πια δεν μετράνε μία, το μόνο που τους ενώνει είναι η συλλογική βία, και η εμμονή για τσάκισμα οτιδήποτε φαντάζονται ότι αποτελεί αιτία για τη μιζέρια τους: οι ανατρεπτικοί, οι εχθροί του έθνους κ.λπ. Άλλωστε, από τον Ιούλιο του 1918, η φυλλάδα του Μουσολίνι, *Il Popolo d' Italia*, πρόσθεσε στον υπότιτλό της «η καθημερινή εφημερίδα των βετεράνων και των παραγωγών».

Ο Μουσολίνι, πρώην αρχισυντάκτης της εφημερίδας του PSI Avanti, είχε συστήσει στην ίδια πόλη από τον Νοέμβριο του 1914 την ομάδα Fasci d'azione rivoluzionaria internazionalista (ομάδες επαναστατικής διεθνιστικής δράσης!) κυκλοφορώντας την εφημερίδα *Il popolo d' Italia* (Ο λαός της Ιταλίας). Την αρχική ομάδα στελέχωσαν παλιοί σοσιαλιστές συνδικαλιστές με ιδιόρρυθμη προσωπικότητα, όπως ο Anceste de Ambris (διανοούμενος του κορπορατισμού, που ωστόσο το 1914 καλούσε τους εργάτες να πουλήσουν τα ποδήλατά τους για να αγοράσουν ρεβόλβερ... και δεν συνέχισε στο φασιστικό κόμμα) και ο Angelo Olivetti (εβραιοϊταλός). Τα Fasci (φάτσι), απ' όπου βαφτίστηκε και το σχετικό κίνημα, σημαίνει μια δέσμη κλαριών δεμένα μεταξύ τους (και άρα αδύνατο να σπάσουν) και ήταν προηγούμενα συνηθισμένη ονομασία

για συνδικαλιστικές ομάδες κ.λπ.

Το «μανιφέστο» τους καλούσε σε κατάργηση της μοναρχίας, της Συγκλήτου και κάθε τίτλου ευγενείας, το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες, τη δήμευση της εκκλησιαστικής περιουσίας και την απαλλοτρίωση των μεγάλων γαιοκτημόνων και βιομηχάνων... Παραδοσιακά, η μπουρζουαζία αρνείται την ύπαρξη κοινωνικών αντιθέσεων. Ο φασισμός αντίθετα, τις διεκήρυττε ανοιχτά με τη βία, αρνούμενος όμως την ύπαρξή τους μεταξύ των τάξεων και μεταθέτοντάς τες στον ανταγωνισμό μεταξύ των εθνών, κλαψουρίζοντας για τη μοίρα της Ιταλίας ως χώρας φτωχής – «προλεταριακό έθνος».

Ο Μουσολίνι ήταν ταυτόχρονα ένας απαρχαιωμένος θιασώτης παραδοσιακών αξιών που

είχαν ήδη καταστραφεί απ' το κεφάλαιο, και ταυτόχρονα μοντερνιστής υποστηρικτής των κοινωνικών δικαιωμάτων των ανθρώπων.

Η πληροφορία ότι η εφημερίδα του χρηματοδοτείται από τους Γάλλους, οι οποίοι επιθυμούσαν την είσοδο της Ιταλίας στον πόλεμο, και από βιομηχάνους, που ήθελαν να αποδυναμώσουν το Σοσιαλιστικό Κόμμα, είχε αποτέλεσμα τη διαγραφή του από αυτό. Σύμφωνα με έγγραφα που μελέτησε ο ιστορικός Peter Martland (Cambridge), από το 1917 ο Μουσολίνι πληρωνόταν 100 στερλίνες την εβδομάδα από τη Βρετανική Μυστική Υπηρεσία MI5, τουλάχιστον επί ένα χρόνο. Αυτό το ποσό ισοδυναμεί με £7.000 στη σύγχρονη εποχή. Τα χρήματα εγκρίνονταν από τον Sir Samuel Hoare, Βρετανό βουλευτή και άνθρωπο της MI5 που βρισκόταν στη Ρώμη και ήταν τότε επικεφαλής ομάδας 100 Βρετανών πρακτόρων. Εκτός από την έκδοση της εφημερίδας *Il Popolo d'Italia*, ο Hoare ενημερωνόταν και για τη δράση φασιστικών ομάδων που χτυπούσαν

διαδηλωτές υπέρ της ειρήνης. Όπως εξηγεί ο Martland, «Το τελευταίο πράγμα που ήθελε τότε η Βρετανία ήταν να σταματήσουν να δουλεύουν τα εργοστάσια του Μιλάνου από απεργούς υπέρ της ειρήνης. Ήταν πολλά τα χρήματα για κάποιον που ήταν δημοσιογράφος τότε (Μουσολίνι), αλλά ήταν ψίχουλα μπροστά στα 4 εκατομμύρια λίρες που ξόδευε η Βρετανία κάθε μέρα για τον πόλεμο».

Το 1919 ο Μουσολίνι δεν αντιπροσώπευε τίποτα: στο Μιλάνο, στις γενικές εκλογές του Νοέμβρη, πήρε λιγότερες από 5.000 ψήφους (ενώ οι σοσιαλιστές πήραν 170.000) και δεν κατάφερε να μπει στην Βουλή.

Στα πρώτα χρόνια, οι ομάδες του κόμματος ονομάζονταν Μελανοχίτνες (squadristi) και δημιούργησαν μια βάση εξουσίας επιβάλλοντάς την βίαια στους σοσιαλιστές στην αγροτική κοιλάδα Πο, κερδίζοντας έτσι την υποστήριξη των ιδιοκτητών γης. Η ομάδα του, κατά τη διάρκεια του μεγάλου απεργιακού κύματος του 1920, δρα εναντίον των εργατών, οργανώνοντας εκστρατείες «τιμωρίας». Έτσι κερδίζει τη συμπάθεια και τη στήριξη των βιομηχάνων.

Η «Μαύρη διετία»

Από την εμφάνιση των φάτσι κι έπειτα, η αστυνομία έκανε τα στραβά μάτια μπροστά στις λεηλασίες των εργατικών κέντρων από τους φασίστες, ενώ η δικαστική εξουσία επιδείκνυε την πιο γενναιόδωρη επιείκεια και ο στρατός ανεχόταν -αν δε συμμετείχε ανοιχτά- στις φασιστικές επιθέσεις.

Οι φιλελεύθεροι, που συμμαχήσαν με τη δεξιά, δεν δίστασαν να σχηματίσουν ένα «εθνικό μπλοκ», με τη συμμετοχή των φασιστών, για τις εκλογές του 1921, δίνοντας στον Μουσολίνι 37 βουλευτικές έδρες.

Η ανοιχτή -αν και ανεπίσημη- υποστήριξη απ' το κράτος έγινε ημιεπίσημη με την «εγκύκλιο Bonomi». Μετά την αποπομπή του απ' το Σοσιαλιστικό Κόμμα το 1912, από τον τότε σοσιαλιστή Μουσολίνι, για την υποστήριξή του στον ιταλικό επεκτατικό πόλεμο ενάντια στη Λιβύη, ο Ivanoe Bonomi πέρασε από διάφορα υπουργικά πόστα, και έφτασε μέχρι επικεφαλής της κυβέρνησης του 1921-22. Η εγκύκλιός του τον Οκτώβρη 1921 επέτρεψε σε 60.000 απόστρατους αξιωματικούς να περάσουν στα τάγματα εφόδου του Μουσολίνι, εξασφαλίζοντάς του τον έλεγχο της κατάστασης.

Μέχρι τον Αύγουστο το 1922, ο φασισμός σπάνια αποκτούσε υπόσταση μακριά απ' τις αγροτικές περιοχές, όπου είχε καταφέρει να ξεριζώσει κάθε ίχνος αυτόνομου αγροτο-εργατικού συνδικαλισμού. Στις αστικές περιοχές τα φάτσι σπάνια κυριαρχούσαν.

Οι Arditi Del Popolo (οι Γενναίοι του Λαού) έκαναν την εμφάνισή τους τον Ιούνιο του 1921 στη Ρώμη. Ο υπολοχαγός Άργκο Σεκοντάρι, ένας πρώην Ardito (επίλεκτο σώμα του ιταλικού στρατού), ενεργός στο απεργιακό κίνημα ήδη από το 1919, κάλεσε μια συγκέντρωση στις 20 Ιούνη που κατέληξε στη συγκρότηση των ADP. Η πρώτη τους πανεθνική διαδήλωση έγινε στις 6 Ιούλη του 1921 στον Βοτανικό Κήπο της Ρώμης. Το Εργατικό Κέντρο της Ρώμης και οι οργανώσεις της Αριστεράς κάλεσαν σε γενική απεργία για να συμμετέχουν οι εργάτες/τριες στη διαδήλωση. Περισσότεροι από 50.000 έδωσαν το «παρών». Το μήνυμά τους ήταν απλό: Οι ADP ήταν μια στρατιωτική οργάνωση που είχε στόχο να κατατροπώσει τη φασιστική βία. Δεν επρόκειτο για μια μικρή ομάδα που επιδιόταν σε ατομικές τρομοκρατικές ενέργειες ενάντια στους φασίστες, αλλά ένα κίνημα που οργάνωνε δημόσιες συγκεντρώσεις και είχε τη δυνατότητα να εξελιχθεί σε

κάτι μεγάλο.

Ωστόσο, ούτε το Σοσιαλιστικό Κόμμα ούτε το νεοϊδρυθέν Κομμουνιστικό Κόμμα στήριξαν τους Arditi Del Popolo, παρά την ενεργή συμμετοχή χιλιάδων μελών τους στο πλευρό τους. Το μεν Σοσιαλιστικό Κόμμα ξεκαθάριζε ότι δεν έχει καμία σχέση με τους ADP και τη δράση τους, μένοντας στις επικλήσεις προς το αστικό κράτος για μπλοκάρισμα της φασιστικής επέλασης. Το δε Κομμουνιστικό Κόμμα, υπό την ηγεσία του Μπορντίγκα, καλούσε τα μέλη του να μη συμμετέχουν στους ADP κινούμενο με τη σεχταριστική αντίληψη που κατηγορούσε τους ADP για έλλειψη ιδεολογικής καθαρότητας. Ο Γκράμσι με την ομάδα του L'Ordine Nuovo, είχε διαφορετική στάση από την ηγεσία του Μπορντίγκα, αλλά δεν είχε τη δύναμη για να κερδίσει το κόμμα στην υποστήριξη των ADP.

Η φασιστική Πορεία προς τη Ραβέννα του Σεπτέμβρη του 1921 δρομολογήθηκε εύκολα. Στη Ρώμη όμως, τον Νοέμβρη του 1921, μια γενική απεργία αποθάρρυνε το προγραμματισμένο φασιστικό συνέδριο, που τελικά δεν διεξήχθη. Ο Μουσολίνι σχεδίαζε να κάνει μια ξεκάθαρη επίδειξη δύναμης του κινήματός του. Για να διευκολύνει την άφιξή τους, η κυβέρνηση είχε συμφωνήσει ότι οι φασίστες θα ταξίδευαν δωρεάν. Μπροστά στην αποφασιστική σύγκρουση που ερχόταν, η ηγεσία των ADP κάλεσε όλα τα μέλη από την γύρω περιοχή του Λάτσιο να έρθουν στην πόλη. Ένας ανταρτοπόλεμος θα ξεσπούσε για τέσσερις ημέρες, με κατάληξη την ήττα των φασιστών και την αποχώρησή τους από την πόλη. Ο σπινθήρας άναψε με τη δολοφονία ενός σιδηροδρομικού εργάτη. Μια γενική απεργία άρχισε τότε να απλώνεται. Οι φασίστες που έφταναν στη Ρώμη βρίσκονταν αντιμέτωποι με μια πόλη παραλυμένη από την απεργία. Οι επιθέσεις των φασιστών στις εργατογειτονιές αποκρούονταν.

Οπλισμένες ομάδες αντιφασιστών είχαν τοποθετηθεί στους κύριους δρόμους και οι γυναίκες είχαν ήδη πάρει θέσεις στις τaráτσες και τα παράθυρα, με πέτρες, γλάστρες και κεραμίδια έτοιμες να τα πετάξουν στους φασίστες. Ο Μουσολίνι αναγκάστηκε τελικά να φύγει προς το σιδηροδρομικό σταθμό με την προστασία δύο τεθωρακισμένων που του παρείχε η κυβέρνηση.

Τον Μάη του 1922 οι φασίστες προσπάθησαν ξανά, και σταματήθηκαν ξανά.

Το ίδιο σενάριο επαναλήφθηκε χωρίς πολλές αλλαγές. Μια τοπική φασιστική έφοδος απαντιέται με μια αντεπίθεση της εργατικής τάξης, η οποία αργότερα κάμπτεται, ακολουθώντας τις εκκλήσεις για μετριοπάθεια από τις ρεφορμιστικές εργατικές οργανώσεις, καθώς η αντιδραστική πίεση μειώνεται σταδιακά. Η φασιστική απειλή ανασυντασσόταν και μεταφερόταν αλλού, ενώ με το πέρασμα του χρόνου καθιέρωνε τον εαυτό της απέναντι στο κράτος, αυτό απ' το οποίο οι μάζες περίμεναν να δώσει λύση. Οι εργάτες ήταν μαχητικοί, πήραν στα χέρια τους τα όπλα, και οχύρωσαν πολλά Casa di Popolo κι εργατικά κέντρα σαν φρούρια, παραμένοντας ωστόσο πάντα στην άμυνα, διεξάγοντας έναν πόλεμο χαρακωμάτων, απέναντι σ' έναν αεικίνητο αντίπαλο.

Την 1η Αυγούστου, η Συμμαχία της Εργασίας, που συμπεριλάμβανε το συνδικάτο των σιδηροδρομικών, τη CGL και την αναρχική USI κάλεσε σε γενική απεργία. Παρά την ευρεία επιτυχία, η συμμαχία επίσημα ανέστειλε την απεργία στις 3 του μηνός. Σε πολλές πόλεις ωστόσο, συνεχίστηκε παίρνοντας εξεγερσιακή μορφή, η οποία τελικά περιορίστηκε μόνο μετά από μια συνδυασμένη απόπειρα της αστυνομίας και του στρατού, με την υποστήριξη φυσικά των φασιστών.

Στις 3 και 4 Οκτωβρίου 1922 οι squadristi εισβάλλουν στις πόλεις της Γένοβας, του Λιβόρνο και της Ανκόνα και εγκαθιδρύουν τοπικές φασιστικές διοικήσεις. Αυτό που ακολούθησε δεν ήταν τόσο ένα πραξικόπημα όσο μια μεταβίβαση της εξουσίας, υποστηριζόμενης από ένα ευρύ φάσμα δυνάμεων. Στις 28 Οκτώβρη, η «Πορεία προς τη Ρώμη» του Duce και 30.000 φασιστών (ο ίδιος στην πραγματικότητα αρκέστηκε να πάει με το τραίνο) ήταν λίγο – πολύ μια θεατρική πράξη: οι φασίστες υποκρίνονταν ότι επιτίθενται στο κράτος, το κράτος υποκρίθηκε ότι αμύνεται, και ο Μουσολίνι βρέθηκε στην εξουσία. Κάτω απ' την επιρροή του Badoglio (αρχιστράτηγου κατά το 1919-21), η επίσημη αρχή αυτοκαταργήθηκε. Ο βασιλιάς αρνήθηκε να κηρύξει κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, και στις 30 ζήτησε τελικά απ' τον Duce να σχηματίσει νέα κυβέρνηση.

Οι φιλελεύθεροι συμμετείχαν στη νέα κυβέρνηση. Με την εξαίρεση των σοσιαλιστών και των κομμουνιστών, όλα τα κόμματα προσέτρεξαν για μια επαναπροσέγγιση με το PNF (Εθνικό Φασιστικό Κόμμα) και υπερψήφισαν τον Μουσολίνι: το Κοινοβούλιο, με μόλις 35

φασίστες βουλευτές, υποστήριξε την πρωθυπουργοποίηση του Μουσολίνι με 306 υπέρ έναντι 116 κατά.

Πρόσωπο με πρόσωπο με τη θύελλα (μετά από την απόλυση 17.000 σιδηροδρομικών, την απαγόρευση και κλείσιμο των κομμουνιστικών εφημερίδων, αμέτρητες συλλήψεις), το PCI πρότεινε μια γενική απεργία για τις 26 Οκτώβρη, για να λάβει την απάντηση της CGL:

«Σε μια στιγμή που τα πολιτικά πάθη έχουν ανάψει, κι όπου δυο δυνάμεις ξένες προς τον συνδικαλισμό μάχονται για την κατάκτηση της εξουσίας, η CGL αισθάνεται ότι το καθήκον της είναι να κρατήσει τους εργαζομένους σε επαγρύπνηση ενάντια στις μεθοδεύσεις των πολιτικών κομμάτων ή ομάδων που επιθυμούν να

εμπλέξουν το προλεταριάτο σ' έναν αγώνα απέναντι στον οποίο θα έπρεπε να παραμείνει αδιάφορο αν θέλει να διατηρήσει την ανεξαρτησία του».

Μπρος σε μια ολοφάνερα πολιτική αντιδραστική εξουσία, η CGL αυτοανακηρύσσεται α-πολιτική, κι ελπίζει στην ανοχή της. Σύντομα θα ταρακουνηθεί απ' την ονειροπόλησή της.

Λίγους μήνες μετά την απαγωγή και δολοφονία του (μετριοπαθή) σοσιαλιστή βουλευτή Giacomo Matteotti το 1924, ο Μουσολίνι θα εγκαθιδρύσει ολοκληρωτική δικτατορία.

Ο φασισμός απέδειξε την ικανότητά του να καταστέλλει την εργατική απειλή εξασφαλίζοντας επιπλέον 2 δεκαετίες σταθεροποίησης του καπιταλιστικού καθεστώτος στην Ιταλία, κινητοποιώντας ενάντια στο προλεταριάτο μια κοινωνική συμμαχία ξεπεσμένων μικροαστών, κρατικής υπαλληλίας κ.λπ. «ανθρώπινης σκόνης» που η κρίση έβαλε στο περιθώριο της παραγωγής και της ζωής. Τρομοκρατημένα και μπερδεμένα ανθρωπάκια από τη διαταραχή της «καθεστηκυίας τάξης» ακολουθούν πάντα στην όξυνση της ταξικής πόλωσης ανάμεσα σε μεγαλοαστούς και εργάτες αυτόν που εμφανίζεται ως πιο αποφασισμένος και δυνατός.

Ο φασισμός ήταν και είναι κίνημα και όχι απλή «λευκή τρομοκρατία» από το μονοπώλιο κρατικής βίας που ακολουθεί κάθε ηττημένη ή προδομένη εξέγερση, όπως π.χ. ψευδεπίγραφα αναφέρεται ως φασισμός η δικτατορία Μεταξά μετά τον Μάη του '36, το μεταβαρκιζιανό καθεστώς μετά τον Δεκέμβρη του 44, η χούντα των συνταγματαρχών κ.λπ.

Η σχέση κόμματος και τάξης

Παρ' όλα αυτά η άνοδος του φασισμού δεν ήταν αποτέλεσμα μαχών στον δρόμο. Οι Ιταλοί (και αργότερα οι Γερμανοί) προλετάριοι δεν νικήθηκαν από τα ρεβόλβερ και γκλομπς των φασιστών, αλλά από την ανεπάρκεια πολιτικής καθοδήγησης των οργάνωσέών τους.

Οι πολιτικές αντιθέσεις εντός του PSI -η ύπαρξή του σαν «τσίρκου» ρευμάτων, το οποίο τιθόταν στην ουρά των μαζών (σ.σ. κάτι μας μοιάζει με τον Σύριζα του «αντιμνημονιακού αγώνα 2010-2012»)- παρουσιάστηκαν με ιδιαίτερη σφοδρότητα το 1920, τη χρονιά που έφτασε στο απόγειό της η σύγκρουση ανάμεσα στους εργάτες και τα αφεντικά.

Το ζήτημα της εξουσίας θέτει επί τάπητος και το ζήτημα της συγκρότησης της πρωτοπορίας, του κόμματος.

Η κεντριστική ηγεσία του PSI, παρότι δεν υστέρησε καθόλου σε επαναστατική φρασεολογία και εκκλήσεις προς τους εργάτες, αγρότες και στρατιώτες, στην πράξη έκανε ελάχιστα για την οργάνωση του αγώνα και την πολιτική του κατεύθυνση.

Από τα άλλα ρεύματα του εργατικού κινήματος, όπως το αναρχοσυνδικαλιστικό, δεν προωθήθηκε μια λογική υπέρβασης του καπιταλισμού (και δεν αναμενόταν άλλωστε). Το κενό στρατηγικής κλήθηκαν εκ των πραγμάτων να καλύψουν τα εργατικά συμβούλια, τα οποία συνεθλίβησαν στις Συμπληγάδες της ακραίας υποτίμησης από τη μια και της αποθεωτικής υπερτίμησης από την άλλη.

Ωστόσο, και οι επαναστατικές δυνάμεις εντός PSI υπό τον Αντόνιο Γκράμσι και τον Αμαντέο Μπορντίγκα δεν

κατάφεραν να ξεφύγουν εγκαίρως από τον θανάσιμο εναγκαλισμό με τους ρεφορμιστές και αποδείχθηκαν «λίγες» την κρίσιμη στιγμή.

Η ομάδα του Μπορντίγκα, παρά τη σωστή κριτική της προς τις άλλες τάσεις, απέρριπτε την τακτική του ενιαίου εργατικού μετώπου. Υποτιμούσε την αξία των μορφών αυτοοργάνωσης της εργατικής τάξης ως οργάνων επαναστατικού αγώνα και εργατικής εξουσίας. «Να καταλάβουμε το εργοστάσιο ή την εξουσία;» ήταν ο τίτλος ενός άρθρου στο «Ιλ Σοβιέτ» το Φλεβάρη του 1920. Σημερινές απόψεις που απορρίπτουν το σύνθημα του εργατικού ελέγχου ως «ρεφορμιστικό, στο πλαίσιο του υπάρχοντος συστήματος», θυμίζουν τις θέσεις του Μπορντίγκα. Στη βάση αυτών των απόψεων, υπήρχε μια λανθασμένη «μπλανκιστική» αντίληψη για τη σχέση του κόμματος με την τάξη, ότι το κόμμα είναι ο «δάσκαλος» κι η εργατική τάξη ο «μαθητής». Ωστόσο, η διαλεκτική σχέση τάξης και πολιτικής πρωτοπορίας της είναι ότι το κόμμα είναι ο καλύτερος μαθητής αυτών που η τάξη με τους αγώνες της διδάσκει..

Η ομάδα του Γκράμσι, από την άλλη, υπερτίμησε τη σημασία των επιτροπών και της αυτοδιαχείρισης της παραγωγής στα εργοστάσια, υποστηρίζοντας τη λανθασμένη τακτική της FIOI. Όπως όμως έχει φανεί και αργότερα (π.χ. τα αυτοδιαχειριζόμενα – εγκαταλελειμμένα εργοστάσια στην χρεοκοπημένη Αργεντινή την δεκαετία του 2000), η τακτική αυτή αποδεικνύεται αδιέξοδη, καθώς από τη μια τα προαπαιτούμενα για μια πραγματική αυτοδιαχείριση της παραγωγής (πρώτες ύλες, οικονομικοί πόροι, μεταφορές κ.λπ.) βρίσκονταν στα χέρια της αστικής τάξης, ενώ από την άλλη η ρουτίνα της καθημερινής δουλειάς στερεί πολύτιμες δυνάμεις από τον αγώνα...

Ο Γκράμσι, στις σελίδες του «Ordine Nuovo», ήταν ξεκάθαρος πλέον για την ανάγκη διαχωρισμού από το

ΣΚΙ. Στις 9 Οκτώβρη 1920, λίγες βδομάδες μετά το τέλος της σύγκρουσης των εργατών της μεταλλουργίας, έγραφε: «[...] Το Σοσιαλιστικό Κόμμα, που αυτοαναγορεύεται σε καθοδηγητή και δάσκαλο των μαζών, δεν είναι παρά ένας δύσμοιρος συμβολαιογράφος που καταγράφει τις κινήσεις που πραγματοποιούνται αυθόρμητα από τις μάζες. Αυτό το δύσμοιρο Σοσιαλιστικό Κόμμα, δεν είναι τίποτε άλλο παρά εμπόδιο στον προλεταριακό στρατό. [...] Αν αυτή η παράταιρη κατάσταση [...] δεν έχει ως τώρα προκαλέσει μια καταστροφή, είναι επειδή μέσα στην εργατική τάξη, στις οργανώσεις πόλεων του Κόμματος, στα συνδικάτα, στα εργοστάσια, στα χωριά, υπάρχουν ενεργητικές ομάδες κομμουνιστών [...] είναι επειδή υπάρχει δυνητικά, εντός του Σοσιαλιστικού Κόμματος, ένα Κομμουνιστικό Κόμμα από το οποίο λείπει μόνο η ρητή οργάνωση και η συγκεντροποίηση για να αναπτυχθεί, να κατακτήσει και να ανανεώσει το σύνολο του κόμματος της εργατικής τάξης, να δώσει μια νέα κατεύθυνση στη Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας».

Τον Γενάρη του 1921 η επαναστατική αριστερά αποχώρησε από το συνέδριο του PSI στο Λιβόρνο και ίδρυσε το Κομμουνιστικό Κόμμα στην Ιταλία (PCI). Η «κόκκινη διετία» είχε καταλήξει σε ήττα, με ευθύνη της ηγεσίας του PSI, και το κίνημα υποχωρούσε ραγδαία. Η ίδια η διάσπαση του Λιβόρνο έγινε με άτσαλο τρόπο. Χιλιάδες εργάτες που πίστευαν στην Κομιντέρν παρέμειναν στο PSI.

Όμως στο Κομμουνιστικό Κόμμα κυριαρχούσε ο Μπορντίγκα κι οι υποστηρικτές του. Η κοινή δράση με τις ρεφορμιστές οργανώσεις -το ενιαίο μέτωπο- ήταν ανάθεμα για αυτούς. Για τον Μπορντίγκα, ο φασισμός ήταν «απλά» μια άλλη μορφή της δικτατορίας της αστικής τάξης. Μ' αυτή τη λογική, όταν οι εργάτες σε μια σειρά πόλεις συγκρότησαν τους Arditi del Popolo,

το Κομμουνιστικό Κόμμα, προσπάθησε να οργανώσει τους δικούς του, «ταξικούς» σχηματισμούς.

Χρειάστηκε μια έντονη εσωκομματική πάλη για να κατανικηθούν αυτές οι απόψεις. Η ανάληψη της ηγεσίας του κόμματος από τον Γκράμσι το 1924 σηματοδοτεί αυτή τη στροφή. Ήταν όμως πολύ αργά, παρότι και **στους δύο συντρόφους πρώτους ηγέτες του ΚΚΙ οφείλουμε τεράστιο σεβασμό για τη ζωή και το έργο τους**: ο Γκράμσι πέθανε στα 46 μετά από 12 χρόνια στις φυλακές του Μουσολίνι απ' όπου μας άφησε μια τεράστια παρακαταθήκη, ενώ ο Μπορντίγκα έχει πρωτότυπες (και άγνωστες σχετικά) μαρξιστικές αναλύσεις για τον καπιταλιστικό χαρακτήρα του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και όχι μόνο, αλλά και την τιμή να είναι ο μόνος που πέταξε κατάμουτρα στον Στάλιν το 1924 τον χαρακτηρισμό του «νεκροθάφτη της επανάστασης» (και επέζησε).

Οι κομμουνιστές πρέπει να κατανοούμε τη «μοναδικότητα» μιας κοινωνικής σύγκρουσης χωρίς να ξεχνάμε τον καθοδηγητικό ρόλο του κόμματος. Σε σχέση με το κίνημα κατάληψης των εργοστασίων υπάρχει μια πλήρης συνειδητοποίηση της αναπόφευκτης ήττας τους, αν δεν μετατίθονταν ο σκοπός από το οικονομικό επίπεδο στο πολιτικό και την κατάληψη της εξουσίας.

Το ιστορικό δίδαγμα της Κόκκινης Διετίας κινδυνεύει να παραμείνει μια αφηρημένη επιβεβαίωση της αρχής περί αναγκαιότητας κόμματος, αν δεν επικαιροποιεί το πρόβλημα: πράγματι, είναι τεράστιες οι διαφορές σε σχέση με εκατό χρόνια πριν. Την εποχή εκείνη, υπήρχε μια κατάσταση εξαιρετικής υλικής ανέχειας. Σε επίπεδο συνείδησης, τουλάχιστον, «αφ' εαυτής», η εργατική τάξη ήταν παρούσα, η κομμουνιστική θεωρία είχε κατακτήσει τεράστιο κύρος χάρη στον θρίαμβο της Οκτωβριανής Επανάστασης και μπορούσε να τρέφεται από το μαζικό ρίζωμα σοσιαλιστικών κομμάτων. Αντίθετα,

το σημερινό πλαίσιο είναι εντελώς διαφορετικό και η ιδεολογική και πολιτική ηγεμόνευση της αστικής τάξης μοιάζει αδιαμφισβήτητη.

Οποιαδήποτε ανασυγκρότηση του κομμουνισμού ως εναλλακτικής στη βαρβαρότητα σήμερα, ξεκινάει αναγκαστικά από το ξεπέραςμα του κατακερματισμού μας, μέσα από μια ανοιχτή συζήτηση – ανταγωνισμό και υιοθέτηση μιας κοινής πρακτικής στο κίνημα, για την οικοδόμηση μιας ενδιάμεσης προς το κόμμα οργανωτικής μορφής που θα καλύψει μέρος της απόστασης προς την τάξη «για τον εαυτό της».